

Сәуле Мәлікова, Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивінің директоры, тарих ғылымдарының кандидаты.

Зарқын Тайшыбай, М.Қозыбаев атындағы СҚУ профессоры, Қазақстан Жоғары мектебі Ұлттық ғылым академиясының академигі.

Өңір тарихы -архив деректерінде

Аспаннан бұлт шақыратын көлдеріміз жыл сайын кеуіп барады, кейбіреулері мүлде құрғап кеткен". Сол кезде, ата-бабаларымыздың қолымен отырғызылған орман аңқаптарын қазір қалай сақтап, байытып келеміз? Міне, бұл да ойланатын мәселе.

Қай заманда да барлық игілік атаулы тек қана еңбекпен келетіні мәлім. Еңбек адамы қашан да құрметке бөленбек. Яғни, осыдан 85 жыл бұрын жемісті еңбегімен аты аталған азаматтар бүгінгі ұрпаққа да жақсы өнеге ғой. “Облыста жақсы еңбек ететін озаттар бар. Мысалы, “Тоқшын” совхозының “Құрмет белгісі” орденін алған сауыншысы Мариям Темірбаева 1935 жылы әр сиырдан орта есеппен 2000 литр сүт сауса, 1936 жылдың 8 айында 3120 литр сүт беріп отырған. Онымен жарысушы М. Шматова әр сиырдан 1849литр сүт сауса, оның “Бражка” деген сиырының өзі 1320 литр сүт берген”.

Шаруашылықтағы кемшіліктердің орын алуының бір себебі “тап жауларының бүлдіруші әрекеті” болуы мүмкін деген қауіп аралас күдік те қылаң береді... “Одақтағы аса ірі кәсіпорындардың қатарына жататын Петропавл ет комбинаты жоспарын 88,3 пайызға ғана орындады, оның ішінде консерві жөнінде 50 пайызға ғана. Себебі - қаңылтыр жетіспейді. Ет комбинатында консерв торабының бастығы Шмовский бастаған “зиянкестер”тобы анықталды. Омбы теміржолында революцияшыл-диверсиялық ұйымдар бар екен”. Бірнеше айдан кейін жаппай қуғын, жазықсыз айдау-атуға ұласқан қанды қасаптыңбасталар алдындағы қоғам мінезі осындай болды.

Большевиктер партиясының 1925-1937 жылдардағы ұлт саясатын Кеңес одағында тоталитарлық басқару жүйесі орнаған жағдайдағы ұлт саясаты деп бағалаған жөн. Ұлт мәселесінің теориялық жақтары В.И. Лениннің- еңбектерінде, большевиктер партиясының 1917 жылғы сәуір кон ференциясында, VIII, X және XII съезінде, ұлт мәселесі жөніндегі IV Кеңесте шешімін тауып қойған, енді бұдан былай ұлт мәселесін тәжірибелік, дәлірек айтқанда, сталиндік тұрғыдан шешу деп баға- лауға болады. Осы тұрғыдан кел- генде, 1936 жылғы КСРО-ныңжа- на Конституциясында бірнеше автономиялы республикаларға одақтас республика мәртебесін бергендей кейбір жетістіктері де болғанын мойындау қажет.

Тарихқа үңілер болсақ, 1936 жылы шілде айында КСРО-ның жаңа Конституциясының қабылдануы Қазақ мемлекеттілігі тарихындағы бір елеулі кезең болды. Барлық елдер сияқты, Солтүстік Қазақстан облысында да жаңа Конституцияның жобасын талқылап, көптеген жиналыстарда облыстың еңбек қауымы жобаны дұрыс деп қабылдап, өздерінің пікірлері мен ұсыныстарын қосып отырған. Мәселен, 1936 жылғы 17 қарашада Кеңестердің Төтенше III облыстық съезі Конституцияның жаңа нұсқасын толық қолдап, Кеңестердің КСРО Төтенше VIII съезі мен Кеңестердің Бүкілқазақстандық Төтенше X съезіне делегаттарды сайлаған. Кеңестердің КСРО Төтенше VIII съезіне сайланған делегаттардың құрамында: Нұрымов - еткомбинатының стахановшысы, Рузаев - жүргізуші-стахановшы, Ермакова - сауыншы-стахановшы және т.б. болған.

Осы орайда, 1936 жылдың 5 желтоқсанында Кеңестердің Төтенше VIII съезінде қабылданған КСРО-ның жаңа Конституциясы негізінде Қазақ АКСР-і РКФСР құрамынан шығып, Одақтық республика (Қазақ КСР) болып қайта құрылды. Сәйкесінше облыс атауы былайша өзгеріп отырған:

Қазақ АКСР Солтүстік Қазақ стан облысы (29 шілде 1936 - 5 желтоқсан 1936ж.);

Қазақ КСР Солтүстік Қазақстан облысы (5 желтоқсан 1936 - 26 желтоқсан 1960ж.);

Қазақ КСР Тың өлкесі Солтүстік Қазақстан облысы (26 желтоқсан 1960 -19 қазан 1965 ж.);

Қазақ КСР Солтүстік Қазақстан облысы (19 қазан 1960 ж. -16 желтоқсан 1991 ж.).

1937 жылы Қазақ КСР Кеңестерінің кезектен тыс V съезінің шешімімен бекітілген Қазақ КСР Конституциясына сәйкес Қазақстанның Орталық және жергілікті билік органдары жаңаша түзілді. Барлық деңгейдегі өкілетті органдар жұмысшы, шаруа және қызыл әскер депутаттарының Кеңестері деп аталды. Тиісінше, Солтүстік Қазақстан облысының ең жоғарғы билік және өкілетті органы облыстық атқару комитетінің төралқасы болды да, ол 1939 жылғы сайлаудан кейін облыстық атқару комитеті деп аталды.

Алматы қаласында 1937 жылдың 21-26 наурызында өткен Кеңестердің Бүкіл қазақстандық төтенше X съезі Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының Конституциясын бекітті. Кеңестердің Бүкілқазақстандық төтенше X съезінің делегаттары И. Сталинге алғыс хат жолдап, кейін хаттың мәтінін баспасөзде жариялаған. Сталиндік Конституцияның жетістігін халыққа түсіндіру науқаны мерзімді басылымдарда жалғаса берді. КСРО Конституциясы мен Қазақ КСР Конституциясы КСРО-да социалистік қоғамдық қатынастар жойылып, капитализмнен социализмге өту кезеңі аяқталды деп бекітті. Бірақ, Конституцияда жарияланған социалистік демократия принциптері аяқ асты болып, сөз бен істің арасы алшақтады. Қоғамның дамуына “жазылмаған” заңдар үстемді кете бастады. Оның арты биліктің солақай саясатын сынап, тұйықтан шығудың жолдарын көрсеткен мемлекетшіл азаматтарды қуғын-сүргінге ұшыратудың жаңа кезеңіне, жаппай “халық жауларын” ұстау науқанына ұласты.

1937 жылы 12 желтоқсанда облыстың жұмысшылары КСРО Жоғарғы Кеңесіне депутаттар сайлауына қатысып, коммунистер мен партияда жоқтардың кандидаттарын сайлады. Солтүстік Қазақстан облысынан КСРО Жоғарғы Кеңесіне сайланған бірінші депутаттар: Н.С.Кузнецов (обкомның хатшысы), Я.А.Тертычный (орден иегері, Красноармейск ауданының “Северная звезда” ұжымшарының мүшесі), А.Д.Михин (орден иегері, Приишим МТС-ның комбайнері). Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесіне сайлау 24 маусым күні өтіп, Солтүстік Қазақстан облысынан 45 депутат сайланды. КСРО Жоғарғы Кеңесіне сияқты Қазақ КСР-нің сайлаушылары депутаттыққа коммунистер мен партияда жоқтардың блогын сайлаған. Депутаттыққа сайланғандардың ішінде: И.Г. Шеренгин - обком хатшысы, Ш. Ажибаев - Қиялы кеңшарының тракторшысы, А.В. Маматов - Петропавл станциясының вагон учаскесінің инженері, М.Д. Долгушева - Ленин ауданының Красноармейск еткомбинатының қызметшісі болған.

Елде тыныштық пен бейбітшілік орнап азаматтық келісім салтанат құрған кезде қоғам өмірінде жаппай террордың басталуы, XX ғасырдың 30-жылдардағы биліктің жүгенсіздігі халықтың басына қара бұлт үйірді. Бүкілодақтық Коммунистік (большевиктер) партиясы Орталық Комитетінің 1937 жылғы ақпан-наурыз Пленумы кеңестік қоғамды кең ауқымда тазарту жұмысын бастауға тапсырма беріп, елдегі саяси қуғын-сүргінді барынша күшейтіп жіберді. Дегенмен, жаппай саяси қуғын-сүргіннің нақты бастау алған уақыты мен дерегі ретінде зерттеушілер КСРО Ішкі істер халық комиссариатының 1937 жылғы 30 шілдеде шығарылған №900447 бұйрығын атайды. Осы кездегі үлкен террор кезеңі, алапат зобалаң шақ 1937 жылғы 5 тамыздан 1938 жылғы 16 қарашаға дейін созылды. Оның нәтижесін (сондай-ақ, ұжымдастырудың да салдарын) зерттеушілер өз халқына қатысты жасалған геноцид деп атауда. Ұлтымыздың қаймағын сыпырып алған жаппай саяси қуғын-сүргінді (сондай-ақ, халқымыздың жалпы санының жартысын қынадай қырған ашаршылық апатын) біздің елде де осылай бағалау керек.

1937 жылдың сәуірінен қарашасына дейін - БКП (б) Солтүстік Қазақстан облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы қызметін Сұлтан Сегізбаев атқарған, екінші хатшы М.А.Байболсынов болды. С. Сегізбайұлы Түркістан өлкесі, Ташкент уезі, Аққорған болысының Жағалбайлы қыстағында туған, қазақ. Жоғарғы Кеңестің депутаты және 1-ші шақырылған КСРО Жоғарғы Кеңесі (1937-1938 ж.ж.) Ұлттар Кеңесі төрағасының орынбасары болды. 1938 жылы қуғын-сүргінге ұшыраған. Көп ұзамай оның орнына 1937 жылғы 3 қарашада бірінші хатшылыққа комипермяк ұлтының өкілі Николай Кузнецов (1898-1967 ж.ж.) тағайындалған.

// Солтүстік Қазақстан.- 2021.- 27 сәуір.